

Національні та культурно-історичні умови створення української музично-виховної системи

У статті розглянуто проблеми музикознавства, музичної освіти, а також вплив музичних традицій та фольклору на сприйняття музики і вихованню підростаючого покоління. Схарактеризовано роль у загальному музичному вихованні українського народу. Розкрито грані формування церковних братств, їх діяльність, та зв'язок з професійною і народною музичною культурою. Схарактеризовано вагомий внесок Київської академії та Львівського братства, що сприяли поширенню професіоналізму в музиці та музичному вихованні України. Проаналізовано народно-пісенну творчість, як основу музично-естетичного виховання школярів.

Ключові слова: композитор, педагог, музичне виховання, церква, освіта, культура, творчість, історія, мистецтво, музична діяльність, народна пісня, шедрівки, колядки, думи, хорова культура, вокально-інструментальна музика, стиль, форма, фольклор, жанр, гармонія.

Постановка наукової проблеми та її значення. Музичне виховання здійснювалось на всіх етапах розвитку світових цивілізацій і найтіснішим чином взаємопов'язане з розвитком музичного мистецтва.

Розвиток музичного мистецтва у світі, як свідчать дослідницькі матеріали, на різних континентах проходив по-різному.

Серед народів Європи українська музика вигідно відрізняється не тільки своєю ліричною співучістю, але і душевною щирістю, яка породжена ментальністю української душі, а, головне, співучістю і красою української мовної природи [3].

Музичне виховання дітей на українських землях, як і у всіх інших народів світу тісно пов'язане з розвитком самого музичного мистецтва і педагогіки.

Вочевидь, що мова і пісня в Україні розвивалась в найтіснішій взаємодії, бо Слово, породжене душею, стає Піснею, а Пісня, породжена Словом, стає Душею.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, пов'язані з історичними умовами створення української музично-виховної системи знайшли помітне місце в науково – публіцистичних працях українських науковців, педагогів, митців ХХ ст.

Інтерес становлять статті, дослідження написані Л. Архімовичем [1]; В. Барвінським [2]; Г. Голиком [3]; С. Проциком [6]; О. Михайличенком [10]; Поясиком О. [12]; та іншими, в яких розкриті питання історичного розвитку музичного виховання на Україні.

Мета статті - розкрити сутність національної української музично-виховної системи, провести порівняльно-історичний аналіз, узагальнити та з'ясувати рівень музично-естетичного виховання тогочасного середовища.

Виклад основного матеріалу та обґрунтування отриманих результатів дослідження. На Україні першим музичним вихователем була мама, яка постійно наспівувала різні за змістом і методикою колискові народні пісні, які передавались на протязі тисячоліть від покоління до покоління. Потрібно підкреслити, що музичні враження маленьких дітей залишаються, як правило, на все життя на рівні свідомого і підсвідомого [3].

З швидкоплинним ростом дитини ускладнювався і розширювався репертуар народних пісень, коломийок, дум, підсилений образним змістом казок та материнськими імпровізаціями.

Материнська музична школа співу розкривала дитині великий світ мистецтва.

Велике значення для музичного виховання відігравали обряди, традиції, музична культура сім'ї, села, району, регіону. Часто на святах в українській сім'ї організовувались сімейні концерти, де активно демонструвались музичні досягнення дітей.

Визначну роль у загальному музичному вихованні українського народу відіграла Церква, в Божому храмі якої були високохудожній живопис, слово, музика, обрядність, культура.

Християнська церква, як вогнище духовності і моральності, була основою для виховання всіх цінностей людини, поваги і розвитку особистості. Християнство відіграло велику роль у сфері духовного життя українського народу, в тому числі і його музичної культури, яка в Східному обряді увібрала, крім своєї класичної музики і чисто народну українську [3].

Календарні і релігійні обряди на Україні є нероздільними з життям українців і тому мали і мають велике значення у вихованні дітей. Особливо ця нероздільність прослуховується у визначних святах: Різдва Христового озимку і Пасхальних весняних. Решта релігійних свят і народних календарних носять немовби автономний характер.

Отже, найзначніші свята, які мали вирішальний вплив на народну педагогіку, є Різдвяні свята з їх тисячолітньою історією. Вони вбирають музичну народну культуру дохристиянської доби, тобто народну пісню створену багато років до нашої ери.

Щедрівки і колядки, які так любить український народ, – це цілий тисячолітній пласт музичної культури України, який має неоціненне значення для виховання минулих і прийдешніх поколінь дітей.

Окрім побутових обрядів, що пов'язані з життям, добробутом, господарством людей, в Різдвяних святах, значуще місце мають народно-пісенні традиції. Коляди і щедрівки – це ціла низка найрізноманітніших пісень народно-фольклорного походження, які мають свої особливості у кожному регіоні України, часто зовсім не подібних між собою.

Багатство музичного народно-пісенного матеріалу Різдвяних свят на Україні безмежне, це свідчить про велику невичерпну силу творчої енергії українців, закладеної і розвинутої з дитячих років. Характерною рисою цього матеріалу є те, що він доступний практично для всіх дітей, бо у ньому є коляди і щедрівки, збудовані на трьох нотах («Щедрик»), до цілих складних багатоголосних колядових симфоній. Хто бував у селах Західного і регіону України, де ще збереглися традиції і обряди святкування Різдвяних свят, той знає, що з сьомої години 6 січня кожного року кожне село перетворюється у різнобарвну колядову симфонію – це прояв музично-пісенної творчості і життя народу.

Не менш вражаюче значення в музичному вихованні дітей багатьох поколінь мали і мають веснянки, які виконуються на Пасхальні свята.

Найважливішою рисою їх є те, що вони, крім сольного виконання, завжди виступають з танцями і дійствами, що відображає синкретичний зв'язок музики і танцю.

Видатну роль у музичному вихованні відіграли Церковні братства міщан, що утворились в містах Західної України. В програмах шкіл церковних братств обов'язковими був хорівий спів вивчення нотної грамоти. Вивчення і викладання цих дисциплін доручалось досвідченим братчикам-регентам та музикантам. При всіх таких братствах існували великі церковні хори, які славились великою майстерністю виконання досить складної хорової музики [3].

На основі злиття Київської Братської школи (засн. 1832) з Лаврською школою була утворена Київська академія або Києво-Могилянська академія, яка відіграла значну роль у розвитку освіти, культури і мистецтва не тільки в Україні, але і в Росії. В ній обов'язковим предметом був спів церковний і світський.

Велике значення мала для розвитку культури, для розвитку Братських шкіл мала Острозька школа в Західних регіонах України.

Педагогічний досвід багатьох поколінь черпали з джерел стародавньої культури, усної народної творчості, живопису, співочого мистецтва, у побутових звичаях, традиціях, обрядах.

Своєрідним явищем у музичному побуті українських міст були музичні цехи, засновані на зразок цехів ремісничих. Вони мали свій статут, правила, значок і печатку.

Репертуар цехових музикантів складався з різноманітних інструментальних п'єс, традиційних у ритуалах народних звичаїв і обрядів.

У православних, а також уніатських церквах за давньою традицією звучала вокально-хорова музика (партесні концерти, релігійні пісні, коляди). В католицьких (польських) костьолах, зокрема у Львові, до релігійних відправ залучались, крім співаків, музиканти-інструменталісти. Органна музика була провідною у костьольних відправах.

Чимало музичних цехів об'єднували козацьких музик. У другій половині XVII ст. починають з'являтися міські співацькі капели, кріпацькі оркестри.

В Україні склалися і розвинулися різні форми музичної освіти, починаючи від опанування нотним співом при церковних хорах і до виникнення тут спеціальних музичних шкіл. У другій половині XVI-XVII ст. в Україні складається новий тип школи – гуманістично-демократичного спрямування. Гуманістична школа в Україні пройшла кілька стадій – формування і спрямування:

1) підготовчий;

2) період формування Острозького культурно-освітнього центру та Львівської братської школи;

3) період становлення і розвитку Київського культурно-освітнього центру. Найбільш визначеним став так званий братський етап становлення вітчизняної педагогіки, коли укладались її характерні ознаки – демократичне спрямування, світська орієнтація, тісний зв'язок з сучасністю, професіональністю, передусім, у підготовці друкованих книг. З'являється релятивний метод запису нот.

На початку XVIII ст. домашнє виховання дідусем і бабусею займало неостаннє місце: вони передавали дітям та онукам трудові навички, народні знання, пісні, казки, легенди.

У XVIII ст. особливе місце приділялось вихованню дітей-сиріт. В царській Росії до якої входила і Україна, існували навчальні заклади двох груп:

1. Інститут благородних дівиць; Пажеський та Морський корпуси; гімназії.

2. Заводські, земські, церковно-приходські школи. (в Україні).

Першій групі забезпечувалась висока загальна музична освіта: грали на інструментах, співали, танцювали, вільно чигали з аркуша, проводилося індивідуальне навчання на інструменті, участь у духовному співі, вокальному ансамблі, оркестрі. Викладачами були видатні музиканти, які писали музику для навчальних закладів: Чайковський, Римський-Корсаков, Леонтович, Стеценко, Лисенко, Степовий та інші.

На Україні велику роль у музичному вихованні відіграли Київська академія та Львівські братства, що сприяли поширенню професіоналізму в музиці та музичному вихованні

В початковій школі навчання музики в Росії, поєднувалося з релігійним вихованням. Мета музичного виховання в загальноосвітніх школах зводилось до формування навичок співу в хорі.

В дворянських навчальних закладах, крім навчання хору, проводилась підготовка по спецінструменту і вокалу.

Таким чином, багаті маси мали необхідні умови для музичної підготовки.

Після Жовтневого перевороту в Росії відбулися певні зміни в музичному вихованні, яке не стало доступним для широких трудящих мас і стало унітарним.

Україна, як і інші народи Російської імперії, не мали однакових історичних і культурних традицій. Росія, як метрополія, розвивалась більше, ніж всі інші пригнічені нею народи. Ніхто в Росії не забороняв ніколи російську мову, російську музику, російську культуру. Якщо в Україні все заборонялось, все знищувалось, все відбиралось у нашого народу, то в Росії все російське підтримувалось [10].

Тепер доля музичного виховання залежить не тільки від суспільства, але й від рівня підготовки вчителів у школі.

В школах, де більшість вчителів є високоосвіченими людьми, музика, живопис і танець процвітають.

Так у привілейованих жіночих гімназіях і інших навчальних закладах царської Росії та України, музиці відводилося велике значення – з 10 до 17 років учениці навчались хоровому співу і грі на фортепіано, а хоровий спів був як духовного, так і світського плану [5].

Для сучасних гімназій, які відроджуються в Україні, хоровий спів повинен мати духовний і світський напрям.

Індивідуальні заняття проводились два рази в тиждень по 30 хвилин. В гімназіях викладалась і гімнастика та танці.

У приватних гімназіях музична освіта була обов'язковою: хоровий спів, фортепіано, скрипка, гармонія і теорія музики в старших класах. Учні після гімназії вміли читати хорову партитуру «внутрішнім слухом», а також записували мотиви.

Безумовно, кожний випускник української сучасної гімназії мав би мати всесторонній музичний і художній розвиток, особливо в національній музичній професійній і народній музиці.

Велике значення для розвитку музичного виховання в Україні мають думки і ідеї С. І. Танєєва, який втілював їх в діяльність Народної консерваторії.

Так, повагу та інтерес до хорової культури, як основи музично-естетичного виховання, Танєєв взяв від великого композитора українського походження П. І. Чайковського, який стверджував, що кожний навчальний заклад має мати свій хор.

Дуже важливо, що хорові класи народної консерваторії були творчою базою для вивчення всіх музично-теоретичних дисциплін: теорії музики, сольфеджіо, основ гармонії, поліфонії, аналізу музичних форм, історії музики, диригентська техніка, готувались диригентсько-хорові кадри. Відвідування хорових класів було обов'язковим для всіх без виключення спеціальностей [3].

У навчальних закладах сучасності в процесі викладання і співу відсутня єдина манера звукоутворення, які у викладанні сольфеджіо і сольного співу, хоркласу і інших дисциплін вокально-хорового циклу.

На даному етапі велике значення треба відвести народно-пісенній творчості, вивченню звичаїв, побуту українського народу через пісню.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Потрібно підкреслити, що вивчення народно-пісенної творчості в школі стало основою методичної роботи українських композиторів-класиків М. Лисенка, М. Леонтовича, К. Стеценка, Ф. Колесси.

Жива музична мова української народної пісні сприяє активному розвитку музичного слуху музичної пам'яті, відчуття форми.

Завдяки емоційності музики виховується естетична культура громадянина України, його благородні якості.

Школа України повинна навчити любити свою національну духовну спадщину, якою так багата наша історія, розвинути в дітях творчу активність, художню фантазію.

Важливе місце в музичному вихованні має бути відведено розвиткові умінь відбирати високохудожні музичні твори, розвивати потребу постійної активної музичної творчості, поглиблювати свою духовну культуру.

Джерела та література

1. Архімович Л., Гордійчук М. Глава VIII. Творчі взаємини з К. Стеценком і М. Леонтовичом / Л. Ахрімович, М. Гордійчук // Л. Архімович, М. Гордійчук, М. Лисенко: Життя і творчість.- 3-є вид., доп. і перероб. – К.: Музична Україна, 1992. С. 204.

2. Барвінський В. Музика / В. Барвінський // Історія української культури / За заг. редакцією Крип'якевича. – К.: Либідь, 1994. – С. 111.

3. Голик Г. Музичне виховання в українській школі / Г. Голик. –Дрогобич: «Вимір», 1998. – 180 с.
4. Історія української музики: В 6-ти т.- К: Наукова думка, 1990. – Т.3. – 424 с.
5. Історія української музики: В 6-ти т.-К.: Наукова думка, 1989. – Т.1. – 448 с.
6. Процик С. Внесок українських композиторів в теорію і практику музично-естетичного виховання школярів / С. Процик // Музика в школі. – К.: Музична Україна, 1982. – Вип.8. – С.52-57.
7. Печерська Є. П. Уроки музики в початкових класах: [навч. посіб. для студ. вищих пед. навч. закл., гол. ред. В.М.Куценко] / Є. П. Печерська. – К.: Либідь, 2001. – С. 271.
8. Попович М. В. Національна культура і культура нації / М. В. Попович. – К., 1991.
9. Правдюк О. Українська музична фольклористика / О. Правдюк. – К.: Наук. думка, 1978.
10. Михайличенко О. В Педагогічні аспекти розвитку української музичної культури другої половини ХІХ – початку ХХ ст.: [монографія] / О. В. Михайличенко. – Суми: «Мрія-1», 2005. – 292 с.
11. Михайличенко О. В. Музично-естетичне виховання дітей та молоді в Україні (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.): [монографія] / О. В. Михайличенко. — К.: Видавничий центр КДЛУ, 2000. – 340 с.
12. Поясик О. Роль музики у духовному становленні особистості / О. Поясик // Морально-естетичне виховання школярів у системі громадянської освіти і виховання: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. 15–17 листопада 2001 року. – Івано-Франківськ, 2001.
13. Поясик О. Роль народної пісні в системі музичного виховання учнів та молоді Галичини (20-30 рр. ХХ століття) / О. Поясик // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка. – 2002. – № 9. – С. 87-89.

References

1. Arhimovych L., Gordijchuk M. Glava VIII. Tvorchі vzajemnyy z K. Stecenkom і M. Leontovychom / L. Arhimovych, M. Gordijchuk // L. Arhimovych, M. Gordijchuk, M. Lysenko: Zhyttja і tvorchist'.- 3-e vyd., dop. і pererob. – K.: Muzychna Ukrai'na, 1992. S. 204.
2. Barvins'kyj V. Muzyka / V. Barvins'kyj // Istorija ukrai'ns'koi' kul'tury / Za zag. redakcijeju Kryp'jakevycha. – K.: Lybid', 1994. – S. 111.
3. Golyk G. Muzychne vyhovannja v ukrai'ns'kij shkoli / G. Golyk. –Drogobych: «Vymir», 1998. – 180 s.
4. Istorija ukrai'ns'koi' muzyky: V 6-ty t.- K: Naukova dumka, 1990. – T.3. – 424 s.
5. Istorija ukrai'ns'koi' muzyky: V 6-ty t.-K.: Naukova dumka, 1989. – T.1. – 448 s.
6. Procyk S. Vnesok ukrai'ns'kyh kompozytoriv v teoriju і praktyku muzychno-estetychnogo vyhovannja shkoljariv / S. Procyk // Muzyka v shkoli. – K.: Muzychna Ukrai'na, 1982. – Vyp.8. – S.52-57.
7. Pechers'ka Je. P. Uroky muzyky v pochatkovykh klasah: [navch. posib. dlja stud. vyshhyh ped. navch. zakl., gol. red. V.M.Kucenko] / Je. P. Pechers'ka. – K.: Lybid', 2001. – S. 271.
8. Popovych M. V. Nacional'na kul'tura і kul'tura nacii' / M. V. Popovych. – K., 1991.
9. Pravdjuk O. Ukrai'ns'ka muzychna fol'klorystyka / O. Pravdjuk. – K.: Nauk. dumka, 1978.
10. Myhajlychenko O. V Pedagogichni aspekty rozvytku ukrai'ns'koi' muzychnoi' kul'tury drugoi' polovyny HІH – pochatku HH st.: [monografija] / O. V. Myhajlychenko. – Sumy: «Mrija-1», 2005. – 292 s.
11. Myhajlychenko O. V. Muzychno-estetychne vyhovannja ditej ta molodi v Ukrai'ni (druga polovyna HІH – pochatok HH st.): [monografija] / O. V. Myhajlychenko. — K.: Vydavnychyj centr KDLU, 2000. – 340 s.

12. Pojasyk O. Rol' muzyky u duhovnomu stanovlenni osobystosti / O. Pojasyk // Moral'no-estetychne vyhovannja shkoljariv u systemi gromadjans'koi' osvity i vyhovannja: Materialy Vseukrai'ns'koi' naukovo-praktychnoi' konferencii'. 15-17 lystopada 2001 roku. – Ivano-Frankivs'k, 2001.

13. Pojasyk O. Rol' narodnoi' pisni v systemi muzychnogo vyhovannja uchniv ta molodi Galychyny (20-30 rr. HH stolittja) / O. Pojasyk // Naukovi zapysky Ternopil's'kogo derzhavnogo pedagogichnogo universytetu. Serija: Pedagogika. – 2002. – № 9. – S. 87–89.

Кутняк И., Околович И. Национальные и культурно-исторические условия создания украинской музыкально-воспитательной системы. В статье рассмотрены проблемы музыковедения, музыкального образования, а также влияние музыкальных традиций и фольклора на восприятие музыки и воспитанию подрастающего поколения. Охарактеризовано роль в общем музыкальном воспитании украинского народа. Раскрыто грани формирования церковных братств, их деятельность, и связь с профессиональной и народной музыкальной культурой. Охарактеризован весомый вклад Киевской академии и Львовского братства, способствовали распространению профессионализма в музыке и музыкальном воспитании Украины. Проанализированы народно-песенное творчество, как основу музыкально-эстетического воспитания школьников.

Ключевые слова: композитор, педагог, физическое воспитание, церковь, образование, культура, творчество, история, искусство, музыкальная деятельность, народная песня, щедривки, колядки, думы, хоровая культура, вокально - инструментальная музыка, стиль, форма, фольклор, жанр, гармония.

Kutnyak I., Okolovych I. National and cultural and historical conditions of creation of Ukrainian musical-educational system. In the article the problem of musicology, music education and the impact of musical traditions and folklore in music perception and education of the younger generation. Author determined role in the general music education Ukrainian people. Reveals the verge of forming religious brotherhoods, their activities, and communication with professional and folk music culture. Author determined significant contribution of the Kiev Academy and Lviv Brotherhood, which contributed to the spread of professionalism in music and music education in Ukraine. Analyzed national song creativity as the basis of musical and aesthetic education of students.

Key words: composer, teacher, education, culture, art, history, art, music activities, folk songs and choral culture, vocal - instrumental music, style, shape, opera, folklore genre harmony.